

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکز
دانشکده هنر و معماری / گروه ارتباط تصویری
پایان نامه
برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)
گرایش : تصویرسازی

عنوان:
نقش تصویر در هنر بودایی هند

استاد راهنما:
سرکار خانم منصوره حبیبی

استاد مشاور:
سرکار خانم پروین هانی طبائی

پژوهشگر:
شیدا مسعودی

تابستان ۱۳۹۰

تقدیم به پدر و مادر عزیزم

با تشکر و قدر دانی از خانم منصوره حبیبی که به عنوان استاد
راهنما و سرکار خانم پروین هانی طبائی به عنوان استاد مشاور،
مرا در تهیه هر چه بیشتر این پژوهش یاری نمودند.

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

ای‌نجانب شی‌دا مسعودی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپی‌وسته به شماره دانشجویی ۸۸۰۸۳۸۶۱۳۰۰ در رشته ارتباط تصویری که در تاریخ ۱۳۹۰/۶/۲۳ از پایان نامه خود تحت عنوان : نقش تصویری در هنر بودایی هند بدی‌نوسی‌لمه متعهد می‌شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط ای‌نجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه‌های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هی‌چ مدرک تحصیلی هم سطح، پایانی‌تری یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیلم، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با ای‌نجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدارک تحصیلی ام هی‌چگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: شی‌دا مسعودی

تاریخ و امضا:

بسمه تعالی

در تاریخ :

دانشجوی کارشناسی ارشد خانم / آقای **شیدا مسعودی** از
پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره
۱۷/۵ به حروف هفده و نیم و با درجه
بسیارخوب مورد تصویب قرار گرفت .

امضاء استاد راهنما

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: کلیات طرح
۲	۱-۱ بیان مسئله.....
۳	۲-۱ هدفهای تحقیق.....
۳	۳-۱ اهمیت موضوع تحقیق و انگیزش انتخاب آن.....
۳	۴-۱ سوالات و فرضیه های تحقیق.....
۳	۵-۱ چهارچوب نظری تحقیق.....
۴	۶-۱ پیشینه پژوهش.....
۴	۷-۱ روش تحقیق.....
۴	۸-۱ روش تجزیه و تحلیل اطلاعات.....
۴	۹-۱ واژه‌های کلیدی.....

فصل دوم: تمدن هند

۶	مقدمه.....
۱۰	۱-۲ هندوستان.....
۱۰	۲-۲ ویژگی های تاریخی و جغرافیایی.....
۱۲	۳-۲ طبقات اجتماعی.....
۱۳	۴-۲ اعتقادات هندی ها.....
۱۳	۵-۲ زندگی اجتماعی.....

فصل سوم :

- ۱-۳ بودا..... ۱۹
- ۲-۳ پیدایش..... ۲۹
- ۳-۳ موعود در بودیسم..... ۳۷
- ۴-۳ میتریه؛ منجی موعود بودیسم..... ۳۸
- ۵-۳ تاسیس مکتب بودا..... ۳۹
- ۶-۳ گسترش بودا..... ۴۲
- ۷-۳ بودیسم دینی قراردادی(وضعی)..... ۴۴
- ۸-۳ دستورات آیین بودا و بخشهای آن..... ۴۵

فصل چهارم: جایگاه تصویر در هنر بودایی

- ۱-۴ هنر بودایی..... ۵۱
- ۲-۴ تمثال بودا..... ۵۲
- ۳-۴ دوره های تاریخی هنری بودا..... ۵۶

فصل پنجم: نمادشناسی در هنر بودا

- ۱-۵ چرخ دارما..... ۱۴۷
- ۲-۵ نیلوفر آبی..... ۱۵۰

۱۵۹.....	۳-۵ شیر.....
۱۶۶.....	۴-۵ استوپا.....
۱۶۹.....	۵-۵ جای پا.....
۱۷۰.....	۶-۵ دایره در هنر دینی هند و سنت بودایی.....
۱۷۹.....	۷-۵ ماندالا.....
۱۸۳.....	۸-۵ چلیپای شکسته.....
۱۸۳.....	۹-۵ گردونه مهر در کیش بودایی.....
۱۸۶.....	۱۰-۵ رنگ شناسی بودایی.....

فصل هفتم: نتیجه گیری و پیشنهادات

۱۸۸.....	۱-۷ نتیجه گیری.....
۱۸۹.....	۲-۷ پیشنهادات.....
۲۰۳.....	واژه نامه ی هنر بودایی.....
۲۰۷.....	فهرست منابع و ماخذ.....

فهرست تصاویر

		عنوان صفحه
۶۴	تصویر ۱-۴
۶۵	تصویر ۲-۴
۶۶	تصویر ۳-۴
۷۱	تصویر ۴-۴
۷۱	تصویر ۵-۴
۷۲	تصویر ۶-۴
۷۵	تصویر ۷-۴
۷۶	تصویر ۸-۴
۷۶	تصویر ۹-۴
۷۹	تصویر ۱۰-۴
۸۰	تصویر ۱۱-۴
۸۰	تصویر ۱۲-۴
۸۱	تصویر ۱۳-۴
۸۳	تصویر ۱۴-۴
۸۳	تصویر ۱۵-۴
۸۵	تصویر ۱۶-۴
۸۶	تصویر ۱۷-۴
۸۸	تصویر ۱۸-۴
۸۹	تصویر ۱۹-۴
۹۰	تصویر ۲۰-۴
۹۱	تصویر ۲۱-۴
۹۳	تصویر ۲۲-۴
۹۷	تصویر ۲۳-۴
۱۰۰	تصویر ۲۴-۴
۱۰۱	تصویر ۲۵-۴
۱۰۲	تصویر ۲۶-۴
۱۰۴	تصویر ۲۷-۴

١٠٦	٢٨-٤	تصوير
١٠٨	٢٩-٤	تصوير
١٠٨	٣٠-٤	تصوير
١١٠	٣١-٤	تصوير
١١٠	٣٢-٤	تصوير
١١٢	٣٣-٤	تصوير
١١٢	٣٤-٤	تصوير
١٢١	٣٥-٤	تصوير
١٢٣	٣٦-٤	تصوير
١٢٥	٣٧-٤	تصوير
١٢٥	٣٨-٤	تصوير
١٣٢	٣٩-٤	تصوير
١٣٢	٤٠-٤	تصوير
١٣٣	٤١-٤	تصوير
١٣٤	٤٢-٤	تصوير
١٣٤	٤٣-٤	تصوير
١٣٥	٤٤-٤	تصوير
١٣٧	٤٥-٤	تصوير
١٣٨	٤٦-٤	تصوير
١٣٩	٤٧-٤	تصوير
١٤٠	٤٨-٤	تصوير
١٤١	٤٩-٤	تصوير
١٤٢	٥٠-٤	تصوير
١٤٣	٥١-٤	تصوير
١٤٤	٥٢-٤	تصوير
١٥٥	١ -٥	تصوير
١٦٣	٢ -٥	تصوير
١٧٢	٣ -٥	تصوير
١٧٣	٤ -٥	تصوير
١٧٣	٥ -٥	تصوير

١٧٤	٦	-٥	تصوير
١٧٥	٧	-٥	تصوير
١٧٥	٨	-٥	تصوير
١٧٦	٩	-٥	تصوير
١٧٧	١٠	-٥	تصوير
١٧٨	١١	-٥	تصوير
١٧٨	١٢	-٥	تصوير

فصل اول کلیات طرح

۱-۱ بیان مساله تحقیق

هنر اقوام بودایی هند که سرچشمه آن از عرفان بودایی ست و آمیخته شده با فرهنگ هند همیشه جای تحقیق و بررسی داشته، از این رو با بررسی این آئین و مطالعه فرهنگ مردم این مرز و بوم و تطابق میان آئین بودا و هنر بودایی سعی بر یافتن چگونگی تاثیر این آئین بر هنر بودا داشته و بر نقوش به عبارتی مقدس و رمز آمیز برخواسته از تفکر و عرفان بودا در دوره های مختلف هنری سرزمین هند متمرکز شده و به بررسی آن پرداخته است. نفوذ و فرهنگ بودا در هنر هند مکتبی هنری با فلسفه ای جدید و هنر شمایل نگاری و نگار گری بوجود آورد که در پی آن سبکهای مختلفی در نقاشی، طراحی و پیکره سازی درست شد. اگر کمی تاریخی به این موضوع دقت کنیم میبینیم در پی سده ششم پیش از میلاد دو دین بزرگ در هند پدید آمد، آئین بودا و جین، که تاثیر عمیقی بر فرهنگ و هنر هند داشت. به بیانی آئین بودایی با نگاهی متفاوت به مسئله رهایی از چرخه ی تولد و مرگ، جای خالی خود را در هنر هندو پیدا کرد و آنچنان نفوذی پیدا کرد که سبب بوجود آمدن آثار شگفت انگیزی از نقش برجسته و مجسمه در هنر این سرزمین شد.

۲-۱ اهمیت موضوع تحقیق و دلایل انتخاب آن

علائم تجلی هنر بودا بر هنر هند نوعی تقدس در این هنر بوجود آورده و باعث نمود یک سری علائم رمز گونه و نمادین گشته است که با بررسی و مطالعه این علائم میتوان به نوعی معرفت در مورد هنر بودایی هند رسید.

۳-۱ هدفهای تحقیق

مطالعه و تحقیق اجمالی بر روی سرزمین هند و فرهنگ و آداب و رسوم و سپس بررسی بودا و تفکر او، مطالعه هنر مقدس و کشف نقوش نمادین و رمزگونه و تاثیر هنر بودا بر هنر هند و نقش رنگ در بیان موضوع در این هنر.

۴-۱ سوالات یا فرضیه های تحقیق

- بودا کیست؟ و بودیسم چیست؟
- چگونگی تاثیر هنر بودایی در هنر هند
- نقش نماد در هنر بودایی هند

۵-۱ چهارچوب نظری تحقیق

چارچوب کلی تحقیق، بررسی بودا و هنر بودایی و تاثیر آن بر هنر هند است.

۱-۶ پیشینه پژوهش

کتاب های مورد مطالعه

- "بودا" / نویسنده: مایکل کریدرز مترجم: علی محمد حق شناس
- "مبانی هنر معنوی (مجموعه مقالات)" / نویسنده: هانری کربن - فریتهف شووان - تیتوس بورکهارت آنانداک کومارا سوامی
- "هنر مقدس" / نویسنده: تیتوس بورکهارت مترجم: جلال ستاری

۱-۷ روش تحقیق

به صورت کتابخانه ای و بر اساس تجزیه و تحلیل داده ها و استفاده از اسناد رایانه ای.

۱-۸ روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

طبقه بندی اصولی و مرحله به مرحله اطلاعات و هماهنگی بین آنها.

۱-۹ واژه های کلیدی

بودا و بودیسم

فصل دوم

مطالعات نظری

مقدمه

هنر بودایی که تجلی آن را در هنرهای کاربردی می بینیم، هنری ناب و خالص بود که از هندوستان و از طریق جنوب شرق آسیا به غرب گذر کرد و در مسیرش چهره‌ی هنر هر یک از مذاهب و مکاتب و فرهنگ‌های پیش را به خود گرفت. بدین ترتیب از تلفیق هنر هندو و آیین بودا هنری به وجود آمد که هم از سنگینی امواج دریا نشان داشت و هم از انبوهی جنگلهای بکرآن سرزمین. هنری با شکوه، فاخر و آهنگین که با رقص پیوندی تنگاتنگ دارد و گویی از پایکوبی خدایان، در آسمان الهام گرفته است.

نفوذ فرهنگ بودا در هنر هند، مکتب هنری با فلسفه‌ای جدید و هنر شمایل‌نگاری و نگارگری به وجود آورد که در پی آن سبک‌های مختلفی در نقاشی، طراحی و پیکره‌سازی پدید آمد.

از نگاهی تاریخی، می بینیم در پی سده‌ی ششم پیش از میلاد، دو دین بزرگ در هنر هند پدید آمد، آیین بودا و جین، که تاثیر عمیقی بر فرهنگ و هنر هند گذاشت. به بیانی دیگر آیین بودایی با نگاهی متفاوت به مساله‌ی رهایی از چرخه‌ی تولد و مرگ، جای خالی خود را در هنر هندو پیدا کرد و آن چنان نفوذی پیدا کرد که سبب به وجود آمدن آثار شگفت‌انگیزی از نقش بر جسته و مجسمه شد.

موضوع هنر بودایی بیشتر اشاره به زندگی و تعالیم بودا دارد. تعداد زیادی از مهرهای حکاکی شده سنگی که در موهنجودارو و در یک ناحیه باستان‌شناسی بین النهرین بود، باستان‌شناسان را در تعیین قدمت و تاریخ تمدن‌های هندی یاری داد. مفهوم نوشته‌های روی مهرها هنوز کشف نشده است.

بودا در هنر ودایی، حتی در انسانی ترین صورت خود باز نمادی از بودا می باشد و هرگز تجلی یکی از سه خدای هندوان نیست.

خدایان تثلیث هندو عبارتند از:

(۱) برهما^۱، خدای ایجاد کننده، به معنای قائم به ذات و ازلی و ابدی

(۲) شیوا^۲ خدای فانی کننده که مجسمه ی چهار دست و در حال رقصیدن او فراوان است. رقص شیوا نقش او را در ایجاد و انهدام نشان میدهد.

(۳) ویشنو^۳ خدای حفظ کننده. جلوه های دهگانه ی این خدا برای مردم در طول تاریخ عبارت است از: ماهی، لاک پشت، گراز، موجود نیمه آدم، نیمه شیر، کوتوله، رامای تیر به دست، کریشنا^۴ و کلکی^۵.

آیین هندو فرقه های بی شماری دارد که با یگدیگر در صلح و صفا به سر می برند. پیروان هر یک از این فرقه ها بر جنبه ی خاصی از دین تاکید میکنند و معمولاً به یکی از خدایان روی می آورند. طرفداران هر یک از شیوا و ویشنو جمعیت بزرگی را در هند تشکیل می دهند.

در هنر هند نماد های بودا به سه دسته ی کلی تقسیم می شوند: (۱) نماد های غیر شمایی مانند: چرخ دارما، نیلوفر آبی، شیر. (۲) نماد های نیمه شمایی مانند: استوپا، تخت خالی، جای پا. (۳) نماد های شمایی مانند: مجسمه ها و نقش بر جسته های بودا.

وجه تمایز بودا با جین و دیگر شخصیت ها در هنر های هند باستان با توجه به آثار باقی مانده، در نقش بر جسته ها و مجسمه ها این است که همواره شمایل بودا پوششی بر تن دارد و کاملاً برهنه تصویر نشده است.

¹ - Brahman

² - shiva

³ - Vishnu

⁴ - Krishna

⁵ - kalki

چرخ دارما نمادی است که در آیین بودا به ساختار چرخش زندگی اشاره دارد و می توان آنرا در حالت دوار و چرخنده مشاهده و درک کرد. به عبارتی اعتقاد بر این است که زندگی از همان نقطه ای شروع میشود که پایان میابد. و از همان نقطه ای که پایان میابد شروع می شود و نیز این چرخ بیانگر اعتقاد بوداییان به تحول است و اینکه در هستی هیچ چیز پایدار نیست بلکه مدام در حال تغییر است، که این باز کمی اشاره به تناسخ دارد. بوداییان دارما را از روش های توصیه شده بودا میدانند برای پیوستن به نیروانا. در هندوئیسم آب، عامل ظهور حیات است. عناصری مانند نور، آب، شکفتن، زیبایی، نظم و لایه های گلبرگ مفاهیمی هستند که نیلوفر آبی را گلی بی نظیر برای بیان پیدایش عالم، معنی و تفسیر کرده اند. از خواص گل نیلوفر آبی این است که از پذیرش هر گونه ناپاکی جلوگیری میکند. نیلوفر یعنی شکفتن معنوی، زیرا ریشه هایش در لجن است و با این حال به سمت آسمان میروید و از آبهای تیره خارج میشود. در بودیزم گل لوتوس با نیلوفر آبی نسبت به هندوئیسم از اهمیت بیشتری برخوردار بود. برای مثال از دیدگاه پیروان بودا، بار دار شدن مادر بودا همراه با رویت فیلی در رویا بود که در خرطومش نیلوفر سفیدی داشت و این آغاز تجلی بودا بود. هنگام به دنیا آمدن بودا یک نیلوفر از زمین بر آمد و بودا به درون آن گام نهاد و چون دوران نه ساله مراقبه را از زیر درخت بودهی پشت سر گذاشته و پس از بر خاستن شروع به حرکت کرد، در زیر هر گام او نیلوفری شگفت روید. اهمیت این گل در هنر بودایی باعث به وجود آمدن سه لقب در بودا شد. (۱) گوهری که از نیلوفر زاده شده است. (۲) برخی از تعالیم او در آموزه هایی تحت عنوان سوتره ی نیلوفر، جمع آوری شده است. (۳) الهه ی نیلوفر به دست. در اندیشه ی مردمان دوران باستان، انسان، گاو، شیر، عقاب دارای نیروهای سحر آمیز و هر یک فرمانروای قلمروی خود بودند و هنگامی که به شکل یک تصویر ترکیبی در می آمدند، به نگهبان مقاومت ناپزیر معابد و قصر ها تبدیل میشدند. در هنر بودایی شیر مدافع قانون بوداست. گاهی بودا روی تخت

شیر نشان می‌نشیند. شیر و توله‌ی شیری در چنگالش یعنی حکمرانی بودا بر جهان و به معنی دلسوزی است. غرش شیر یعنی بی‌باکی بودا، و در آیین بودا، شیرنماد خود بودا و اصول او است. یکی دیگر از نماد‌های بودا جای پا بوده است این نماد به نشانه‌ی حضور بودا بر روی زمین است که در همان زمان هم در آسمان وجود دارد و هم از زمین به آسمان رفته است اما هنوز آیین آن برجا مانده است. در نگاره‌های بدست آمده از جای پای بودا نقش چلیپای شکسته مشهود است. بی‌شک بوداییان چلیپای شکسته را در راستای ایجاد مفاهیم جدید و نیز هم‌آغوشی با بنیان‌های فرهنگی و مذهبی جامعه‌ی آن دوران به آیین بودا وارد کردند، همانگونه که در دیگر مکاتب، نظیر این مشاهده می‌شود. چلیپای شکسته با پیشرفت آیین بودا و هنر پیکره‌سازی و تصویرگری از بودا، در تمثال‌های بودا راه یافت. محل قرار گرفتن این نشانواره در ابتدا بر روی انگشتان پای بودا به تصویر کشیده می‌شد و در دیگر تمثال‌ها بر روی سینه بودا ترسیم می‌شده است.

از نماد‌های دیگر بودا دایره است، به طور کلی در هنر هند دایره نماد زمان و حرکت پیوسته و مدور آسمان است که با الوهیت مرتبط است. این نماد گاهی به صورت چرخ ظاهر می‌شود که به نشانه‌ی جهان است. در هند به زبان سانسکریت به چرخ، چاکرا گفته می‌شد که در آغاز نماد چرخش سال و وابسته به خورشید بود و ویشنو آن را می‌چرخاند، بعد‌ها بودا نقش ویشنو را گرفت و به چاکرا وارتین شهرت یافت یعنی کسی که چرخ را می‌چرخاند یا کسی که بر جهان حکمرانی می‌کند. چرخ در ابتدا نماد بودا و بعد تعلیمات بودا شد.

این پژوهش، در ابتدا به بررسی فرهنگ، شرایط اجتماعی و سیاسی کشور هند پرداخته است و سپس شخصیت بودا را معرفی کرده که چه کسی بوده است و چه افکار و آموزه‌هایی داشته است و چه تاثیری بر فرهنگ و هنر هند داشته است و سپس به بررسی دوره‌های هنری بودایی پرداخته و آثار هنری تاثیر پذیرفته از آیین بودایی را مورد پژوهش قرار داده است سپس در مورد جایگاه تصویر در هنر بودایی هند